

Jesień Ludów i upadek komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia*, red. P. Głogowski, Warszawa 2014.
- Cytat za: Artykuł *Światowi przywódcy zbierają się, aby zobaczyć, jak mur berliński ponownie się runął, 20 lat później*, Allan Hall for Mailonline, 2009, dailymail.co.uk.
- Źródło: *23 XI 1989 w teatrze Laterna Magika w Pradze*, [w:] *1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia*, red. P. Głogowski, Warszawa 2014, s. 4.
- Źródło: *1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia*, red. P. Głogowski, Warszawa 2014.

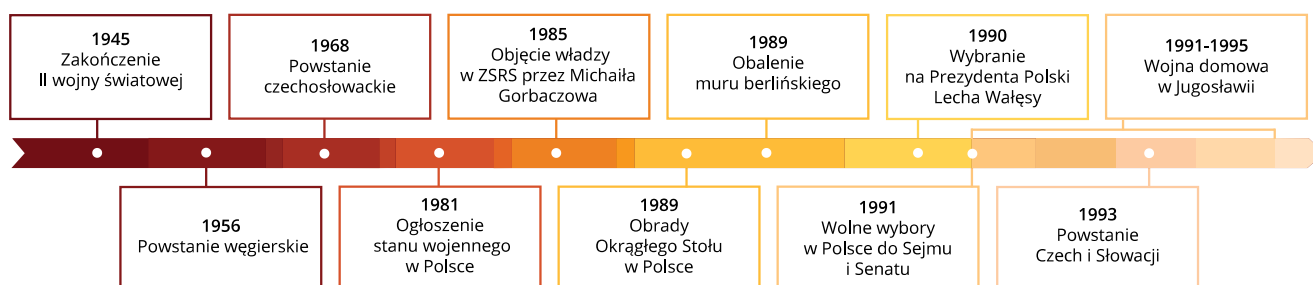
Jesień Ludów i upadek komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Lech Wałęsa przewraca domino symbolicznie ukazujące upadek komunizmu w krajach Europy Wschodniej.

Źródło: Łukasz Unterschuetz, trojmiasto.pl.

W 1945 r. Europę przecięła żelazna kurtyna. Kraje położone na wschód od niej – m.in. Polskę, Czechosłowację, Węgry, Bułgarię i Rumunię – podporządkował sobie Związek Sowiecki, a władzę w nich objęli komuniści. Represjonowali oni społeczeństwa za dążenie do wolności. Gdy same władze komunistyczne próbowały reformować system, ZSRS interweniował zbrojnie – tak było w 1956 r. na Węgrzech, a w 1968 r. w Czechosłowacji.

W połowie lat 80. nadal obowiązywała ustalona przez ZSRS zasada, że może on siłą bronić swoich wpływów w krajach bloku wschodniego. Jednak Związek Sowiecki sam pogrążał się kryzysie gospodarczym i społecznym, nie był już aż tak wielką potęgą, by twardą ręką kontrolować państwa bloku komunistycznego. Gdy Michaił Gorbaczow zainicjował politykę pierestrojki (przebudowy), a w poszczególnych krajach do głosu zaczęły dochodzić organizacje opozycyjne, komunistyczny system zaczął drzeć w posadach.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, co oznacza określenie Jesień Ludów.
- Ocenisz, jakie czynniki doprowadziły do upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej.
- Wskażesz przykłady różnych postaw władz komunistycznych względem społeczeństw domagających się przemian demokratycznych.

Przeczytaj

Dlaczego Jesień Ludów?

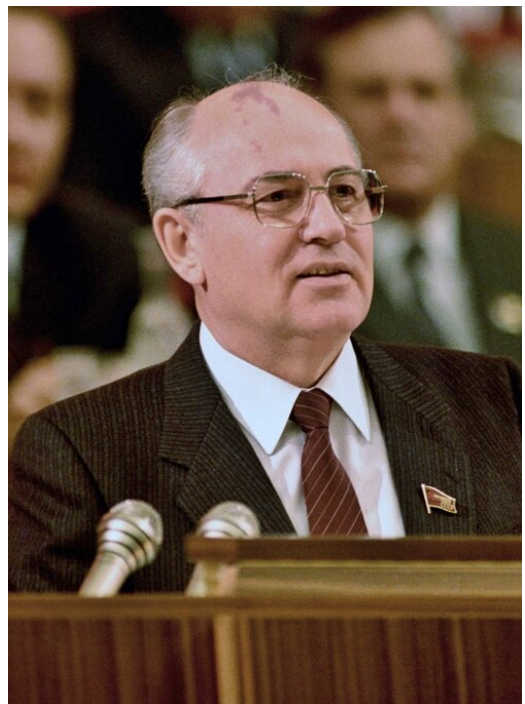
Gdy w połowie XIX w. społeczeństwa Europy wystąpiły przeciw absolutyzmowi oraz systemowi rządów ustalonemu na kongresie wiedeńskim, doszło do pierwszej ogółouropejskiej rewolucji - Wiosny Ludów (1848-1849). Niemal półtora wieku później, w 1989 r., przez Europę przetoczyła się kolejna, tym razem skierowana przeciwko komunizmowi i komunistycznym rządóm. Ponieważ w większości państw bloku komunistycznego do najważniejszych wydarzeń doszło w drugiej połowie 1989 roku, dlatego proces przemian politycznych i społecznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej zyskał nazwę Jesieni Ludów. Wprawdzie rozpoczął się on w Polsce, ale do historycznych zmian nie doszłoby bez przekształceń, które zaszły w Związku Sowieckim.

ZSRS

W państwach komunistycznych na pierwszym miejscu stawiano ideologię. Gospodarką sterowano odgórnie. Była ona niewydajna i w małym stopniu uwzględniała potrzeby przeciętnych ludzi. Gdy w pierwszej połowie lat 80. XX w. USA narzuciło wyścig zbrojeń, ZSRS popadł w głęboki kryzys ekonomiczny. W sklepach brakowało podstawowych produktów.

W 1985 r. sekretarzem generalnym Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego, czyli przywódcą państwa, został Michaił Gorbaczow. Sformułował on program reform. Nazwał go *pierestrojką*, czyli przebudową. Uważał, że obecny system jest niewydolny i należy go zmienić, aby wzmocnić ZSRS i utrzymać blok komunistyczny. Równolegle ogłosił *glasnost*, czyli jawność. Ograniczono cenzurę i zaczęto szerzej informować o problemach kraju.

W ramach reform ograniczono wszechwładzę aparatu bezpieczeństwa i walczono z nadużyciami, ale podstawowe zasady systemu pozostawały nienaruszone. Próby reformy gospodarki ZSRS, które podjął Gorbaczow, nie przynosiły efektu. Były

Michaił Gorbaczow – sowiecki i rosyjski polityk, sekretarz generalny Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego (1985–1991) oraz przewodniczący

spóźnione i połowiczne. Wciąż sterowano nią odgórnie, a walka z nadużyciami nie przyniosła znaczących efektów. Do kryzysu gospodarczego doszło kolejne wyzwanie:

ludność republik zaczęła głosić hasła narodowe i domagać się wolności. Separatyzmy były bardzo niebezpieczne dla ZSRS, ponieważ groziły rozpadem państwa.

Michaił Gorbaczow musiał się skupić na problemach swego państwa. Zabiegał równocześnie o poprawę stosunków z Zachodem. W 1988 r. uznał [doktrynę Breżniewa](#) za nieobowiązującą, a przywódcom państw komunistycznych dawał wyraźne sygnały, że powinni uwzględniać oczekiwania swoich społeczeństw. Nie mogli oni już liczyć na pomoc ZSRS ani gospodarczą, ani polityczną. Musieli sami sobie radzić z problemami u siebie. W poszczególnych krajach [bloku wschodniego](#) zachowali się w różny sposób.

Polska

W Polsce od 1980 r. władzę sprawował gen. Wojciech Jaruzelski. Aby pokonać Solidarność, wprowadził [stan wojenny](#), ale mimo aresztowania liderów i kilku tysięcy działaczy związek trwał w podziemiu. Polska była w potężnym kryzysie gospodarczym, z którego nie udało się wyjść pomimo pełni władzy w stanie wojennym. Wojciech Jaruzelski w ślad za ZSRS zaczął prowadzić politykę mającą na celu korektę systemu, aby partia komunistyczna zachowała władzę. Dobrym rozwiązaniem wydawało się wyjście naprzeciw oczekiwaniom społecznym i włączenie działaczy zdelegalizowanego [NSZZ Solidarność](#) do systemu sprawowania władzy, aby stali się współodpowiedzialni za konieczne, ale niepopularne reformy gospodarcze. Znaczenie miał także fakt, że społeczeństwo domagało się relegalizacji Solidarności, a przywódca Solidarności [Lech Wałęsa](#) cieszył się dużym autorytetem.

W 1986 r. władze ogłosiły amnestię i od tego czasu nie represjonowały opozycjonistów poprzez procesy polityczne i skazywanie na

Prezydium Rady Najwyższej ZSRS (1988–1990).

Pierwszy i jedyny prezydent ZSRS (1990–1991).

Źródło: Vladimir Vyatkin, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Wojciech Jaruzelski – polski polityk i dowódca wojskowy, działacz komunistyczny, przewodniczący Rady Państwa (1985–1989), Prezydent Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1989) i pierwszy Prezydent III Rzeczypospolitej Polskiej (1989–1990). W nocy 12/13 grudnia 1981 r. wprowadził stan wojenny. Stanął na czele Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego, która w czasie stanu wojennego (1981–1983) sprawowała formalnie faktyczną władzę w Polsce.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

więzienie. Stosowały raczej zatrzymywania na 48 godzin i kary administracyjne.

W 1988 r. pod wpływem dwóch dużych fal strajków w maju i sierpniu władze postanowiły podjąć rozmowy z Solidarnością. Zapadła decyzja o rozmowach przy okrągłym stole. Toczyły się one od lutego do kwietnia 1989 r. W ich wyniku doszło w czerwcu do częściowo wolnych wyborów do Sejmu i wolnych do Senatu. W lipcu Zgromadzenie Narodowe wybrało na Prezydenta PRL Wojciecha Jaruzelskiego, a we wrześniu 1989 r. powołano pierwszy niekomunistyczny rząd Polski po 1945 roku. Premierem został Tadeusz Mazowiecki, opozycjonista związany z ruchem Solidarności. Rząd Mazowieckiego podjął reformy rynkowe i zbliżanie Polski z Zachodem, a prezydent tych działań nie ograniczał. We wrześniu 1990 r. do Sejmu trafił projekt ustawy skracający kadencję Jaruzelskiego. W grudniu 1990 r. w wyborach powszechnych na Prezydenta Polski został wybrany Lech Wałęsa. W następnym roku Sejm skrócił swoją kadencję i w październiku 1991 r. odbyły się w Polsce pierwsze po wojnie całkowicie wolne wybory do Sejmu i Senatu.

Okrągły stół eksponowany w Sali Okrągłego Stołu w Pałacu Prezydenckim w Warszawie (2019). Wyjaśnij znaczenie takiego kształtu stołu.

Źródło: Adrian Grycuk, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Węgry

Po stłumieniu powstania w 1956 r. przez ZSRS władzę w państwie objął János Kádár. Początkowo wobec uczestników powstania stosował surowe represje. Na karę śmierci został skazany m.in. premier Imre Nagy, który wprowadzał demokratyczne reformy.

János Kádár – sekretarz generalny KC Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej, sprawujący władzę na Węgrzech w latach 1956–1988.

Źródło: Romanian Communism Online Photo Collection, Wikimedia Commons, domena publiczna.

W latach 60. Kádár przeprowadził reformy gospodarcze, które podniosły poziom życia i przyniosły mu popularność w społeczeństwie. Sytuację na Węgrzech nazwano „gulaszowym socjalizmem”, nawiązując w ten sposób do tego popularnego dania, które przyrządza się z różnych składników – taki też był komunizm węgierski, w którym mieszały się elementy polityki komunistycznej oraz wolnorynkowej gospodarki.

Na Węgrzech opozycja była bardzo nieliczna i pierwsze zmiany nastąpiły pod wpływem pierestrojki z inicjatywy reformatorskiego nurtu w ramach węgierskiej partii komunistycznej. Jego członkowie w maju 1988 r. odsunęli od władzy Jánosa Kádára. Na początku 1989 r. parlament uchwalił ustawę zezwalającą na tworzenie partii politycznych.

Komuniści chcieli w ten sposób z jednej strony podzielić się odpowiedzialnością polityczną z rozwijającą się opozycją, a z drugiej – zachować kontrolę nad biegiem wydarzeń i utrzymać się przy władzy. Od marca do 18 września 1989 r. toczyły się obrady węgierskiego „okrągłego stołu”, a tak naprawdę trójkątnego, ponieważ obok władz i opozycji brały w nich udział oficjalne organizacje. Komuniści zdawali sobie sprawę, że ich pozycja jest słaba; w ciągu kilku miesięcy aż 120 tys. osób postanowiło wystąpić z partii. Z kolei w powtórnym pogrzebie Imre Nagy'ego 16 czerwca 1989 r. wzięło udział ćwierć miliona osób. Dlatego przy trójkątnym stole zawarto porozumienie, zgodnie z którym wiosną 1990 r. odbyły się pierwsze w kraju bloku wschodniego wolne wybory parlamentarne. Komuniści stracili w nich władzę na rzecz demokratycznej opozycji.

Demonstracja na Węgrzech 15 marca 1989 r. Opisz atmosferę panującą wśród jej uczestników.

Źródło: Derzsi Elekes Andor, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ciekawostka

6 lipca 1989 r. oficjalnie zrehabilitowano przywódcę powstania węgierskiego z 1956 r. Imrego Nagya. Tego samego dnia zmarł współodpowiedzialny za jego śmierć wieloletni sekretarz generalny KC Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej János Kádár.

Czechosłowacja

W przeciwieństwie do Węgier w Czechosłowacji istniała od 1977 r. opozycja zorganizowana w ugrupowaniu Karta 77. Ogłaszało ono deklaracje m.in. w przypadku łamania prawa przez władze oraz broniło ofiar represji politycznych. Sami działacze Karty 77 również byli represjonowani przez władze. Kolejna różnica dotyczyła postawy komunistów. Władze czechosłowackie nie chciały reform, krytykowały przemiany w Polsce i na Węgrzech, pochwalały natomiast masakrę na placu Tiananmen w Chinach, kiedy to wojsko chińskie brutalnie stłumiło studenckie protesty, otwierając ogień do demonstrantów i rozpędzając ich za pomocą czołgów.

Ruch protestu w społeczeństwie jednak narastał. Choć demonstracje w styczniu i sierpniu 1989 r. zostały rozpędzone przez milicję, wśród rządzących zaczęła się wyłaniać grupa zwolenników ustępstw.

Protesty na placu Wacława 17 listopada 1989 r. Przypomnij sobie inne wydarzenia, które miały wcześniej miejsce pod pomnikiem św. Wacława.

Źródło: Piercetp, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

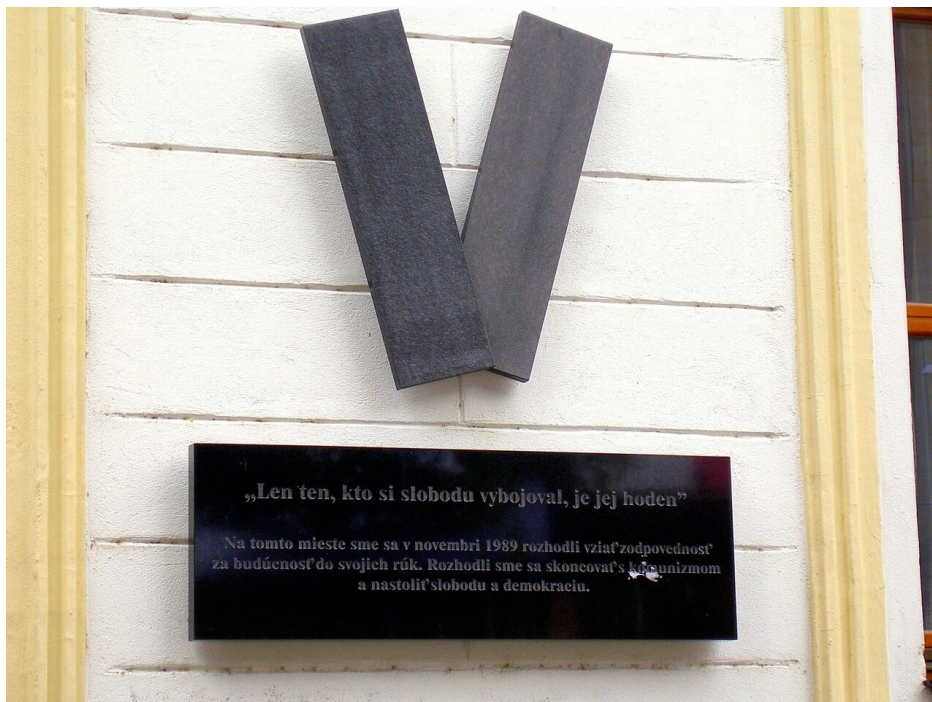
17 listopada 1989 r. wybuchła kolejna fala strajków, która z każdym dniem narastała. W szczytowym momencie w Pradze w manifestacjach uczestniczyło ok. 750 tys. osób. 27 listopada większość Czechów wzięła udział w strajku generalnym, a następnego dnia komunistyczny rząd podjął rozmowy z opozycją. Nastąpiły zmiany na stanowiskach partyjnych i rządowych. Wieloletni prezydent Gustáv Husák 10 grudnia podał się do dymisji, a Zgromadzenie Narodowe 29 grudnia wybrało na prezydenta opozycjonistę Václava Havla.

Upadek komunizmu w Czechosłowacji odbył się szybko i w pokojowy sposób. Został nazwany „aksamitną rewolucją”. Podobnie przebieg miał rozpad Czechosłowacji – „aksamitny rozwód”. Od 1 stycznia 1993 r. istnieją dwa suwerenne państwa: Czechy i Słowacja.

Václav Havel ze znaczkem Solidarności. Prezydent Czechosłowacji w latach 1989 – 1992 i prezydent Czech w latach 1993-2003. W latach 80. brał udział w ruchu Solidarności Polsko-Czechosłowackiej i konspiracyjnych spotkaniach opozycji polskiej i czechosłowackiej w górach.

Źródło: Henryk Prykiel, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Tablica w Bratysławie upamiętniająca aksamitną rewolucję. Napis na niej głosi, że „Tylko ten, kto walczył o wolność, jest jej godzien”. Wyjaśnij znaczenie tego zdania w kontekście przemian w Czechosłowacji.

Źródło: Jozef Kotulič, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

NRD

Obywatele Niemieckiej Republiki Demokratycznej najpierw „zagłosowali nogami” przeciwko władzom swojego państwa. Latem 1989 r. tysiące Niemców wschodnich przez Węgry, Polskę bądź Czechosłowację uciekło do Republiki Federalnej Niemiec. We wrześniu i październiku w NRD powstały partie opozycyjne, a w demonstracjach zaczęło brać udział coraz więcej ludzi. Policja ich rozpędzała, niektórych aresztowała. Gdy demonstracje zaczęły liczyć kilkadziesiąt tysięcy uczestników, władze zrezygnowały ze stosowania siły. W dniu 18 października 1989 r. przywódca wschodnioniemieckiej partii komunistycznej Erich Honecker podał się do dymisji. Na początku listopada demonstrowało w Berlinie ok. miliona osób. Niespodziewany zwrot akcji nastąpił 9 listopada 1989 r., gdy komunistyczne władze niespodziewanie zapowiedziały wprowadzenie swobody podróżowania. Mieszkańcy NRD natychmiast masowo ruszyli do Berlina Zachodniego. Straż graniczna nie interweniowała, nawet gdy Niemcy zaczęli kawałek po kawałku demontować mur rozdzielający miasto. W ten sposób obalono mur berliński.

Obywatele NRD i RFN czekający na otwarcie muru przy Bramie Brandenburskiej (grudzień 1989).

Źródło: Lee Corkran, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Obywatele NRD przekraczający granicę przez Checkpoint Charlie, 10 listopada 1989 r. Zwróć uwagę na flagi namalowane nad punktem kontrolnym. W której części Berlina się znajdowały?

Źródło: Oberst, Klaus, German Federal Archives, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Obywatele NRD zaczęli masowo przenosić się do RFN, a z partii komunistycznej wystąpiło prawie 70 proc. członków. Choć rozdzieleni przez pół wieku, Niemcy wschodni wznosili hasła, że stanowią z rodakami z Zachodu jeden naród. Już 8 grudnia 1989 r. rozpoczął się niemiecki „okrągły stół” i wkrótce w skład rządu weszli przedstawiciele opozycji. W marcu 1990 r. odbyły się w NRD wolne wybory, w których zwyciężyli demokraci.

Ciekawostka

Masowe ucieczki obywateli NRD do RFN latem 1989 r. zostały nazwane „rewolucją trabantów”. Gdy Węgry zgodziły się, aby przebywający na ich terenie Niemcy wschodni mogli swobodnie przekroczyć granicę z Austrią, masowo porzucali oni swoje samochody. Do RFN przez Węgry uciekło ok. 15 tys. Niemców (przez Polskę prawie 6 tys.).

Bułgaria

Jako pierwsi przeciw reżimowi zaprotestowali w maju 1989 r. przedstawiciele tureckiej mniejszości narodowej poddawani przymusowej asymilacji. Władze stłumiły protesty przy użyciu wojska. Zginęło ok. 30 osób. Hasła polityczne wysunęli też obradujący pod koniec października w Sofii działacze na rzecz ekologii. Komuniści ponownie próbowali spacyfikować protesty, ale w końcu ustąpiły.

Komunistycznego przywódcę Bułgarii Todora Żiwkova 10 listopada 1989 r. zmusili do dymisji jego towarzysze. Nie kwapili się

jednak do reform gospodarczych, co doprowadziło do wybuchu protestów w grudniu 1989 r. Komuniści nie zdecydowali się na użycie siły, lecz podjęli rozmowy przy okrągłym stole, które trwały od stycznia do maja 1990 r. Na mocy zawartego porozumienia prezydentem został przywódca komunistów. W wolnych wyborach parlamentarnych w czerwcu 1990 r. wygrali postkomuniści. Dlatego za koniec komunizmu w Bułgarii uznaje się rezygnację prezydenta ze stanowiska, która nastąpiła w listopadzie 1990 r. Nowym prezydentem został przedstawiciel demokratycznej opozycji Żelu Żelew.

Żelu Żelew – bułgarski filozof i polityk, prezydent Bułgarii w latach 1990–1997.

Źródło: Spiritia, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Rumunia

Krwawy przebieg miały wydarzenia, które doprowadziły do upadku komunizmu w Rumunii. Jej przywódca Nicolae Ceaușescu rządził w szczególnie bezwzględny sposób i strzegł swej władzy za wszelką cenę. Gdy 16 i 17 grudnia 1989 r. w Timișoarze wybuchły demonstracje w obronie opozycyjnego pastora, prezydent rozkazał strzelać do ludzi. Wydawało się, że panuje nad sytuacją i 21 grudnia zwołał wiec w Bukareszcie. Zgromadzeni na placu ludzie gwizdami i okrzykami zmusili Ceaușescu do przerwania przemówienia, a w nocy zaczęły się rozruchy. Następnego dnia tłum ruszył na siedzibę partii, a prezydent z żoną odlecieli śmigłowcem. Telewizja ogłosiła, że dyktator został obalony. Wkrótce uciekinierów złapano. 24 grudnia małżeństwo Ceaușescu zostało skazane na śmierć i rozstrzelane. Krajem nadal rządili komuniści, ale zapanowała wolność słowa i powstały partie polityczne. Urząd prezydenta objął polityk komunistyczny Ion Iliescu, przeciwnik Ceaușescu.

Protest w Timișoarze 16 grudnia 1989 r.

Źródło: Urbán Tamás December 1989 demonstration in Timișoara at Tudor Vladi, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

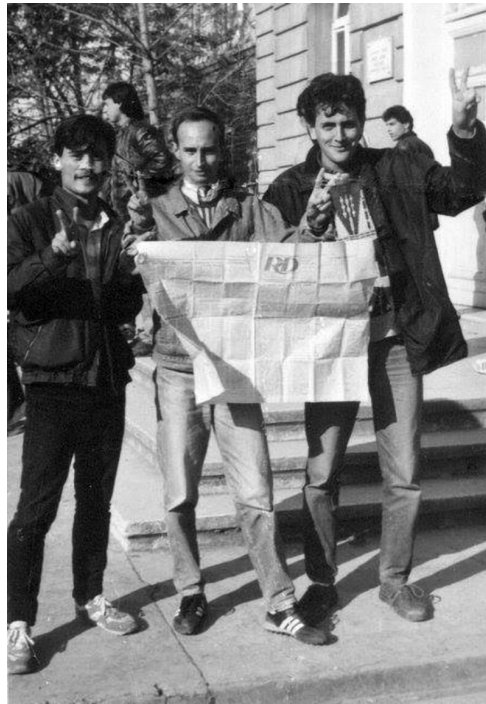
Ciała zabitych na ulicach miasta Kluż-Napoka w Rumunii. Jak oceniają historycy, rewolucja w Rumunii pochłonęła około tysiąca ofiar. Choć wojsko przeszło na stronę demonstrantów, to podczas grudniowych wydarzeń członkowie tajnej służby Securitate i obrońcy reżimu nie mieli oporów, by krwawo próbować utrzymać władzę.

Źródło: Răzvan Rotta, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 2.5.

Albania i Jugosławia

Albania i Jugosławia były bardziej niezależne od ZSRS niż pozostałe kraje Europy Środkowo-Wschodniej rządzone przez komunistów. Albania wzorowała się na komunizmie chińskim, a w 1968 r. wystąpiła z Układu Warszawskiego. Jugosławia nigdy do niego nie należała i utrzymywała stosunkowo bliskie stosunki z Zachodem.

Jednak reżim komunistyczny w Albanii trwał dłużej niż w innych państwach regionu. W marcu 1991 r. odbyły się tam wielopartyjne wybory, które wygrali postkomuniści. Dopiero w przyspieszonych wolnych wyborach w marcu 1992 r. zwyciężyła opozycja demokratyczna.

Grupa zwolenników opozycji z pierwszym wydaniem czasopisma „Rilindja Demokratike” (Demokratyczne Odrodzenie), wydawanego przez Demokratyczną Partię Albanii. Ugrupowanie to odegrało kluczową rolę w zlikwidowaniu rządu komunistycznego. Wyjaśnij symbolikę gestu, pokazywanego przez opozycjonistów.
 Źródło: Albanian222, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Jugosławia była krajem specyficznym, federacją złożoną z sześciu republik. Wprawdzie zarządzili ją komuniści, ale zachowywała ona dużą niezależność od Związku Sowieckiego i utrzymywała bliskie kontakty z Zachodem. W latach 80. w Jugosławii rozbudziły się nacjonalizmy, które odegrały tragiczną rolę podczas Jesieni Ludów. Na fali przemian w regionie w styczniu 1990 r. rozpadła się jugosłowiańska partia komunistyczna, a w czerwcu 1990 r. Słowenia i Chorwacja, które weszły na drogę demokratyzacji, ogłosiły niepodległość. Przywódca Serbii, komunista Slobodan Milošević, w celu zachowania całości państwa skierował przeciw innym republikom armię federalną i serbskich ochotników. Rozpoczęła się krwawa wojna domowa (a właściwie kilka wojen), której towarzyszyły czystki etniczne. Krwawy konflikt zakończył się dopiero

Slobodan Milošević (1941-2006) - prezydent Socjalistycznej Republiki Serbii w ramach Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii w latach 1945–1992) i prezydent Serbii w ramach Federalnej Republiki Jugosławii w latach 1989–1997 oraz prezydent federalny Federalnej Republiki Jugosławii w latach 1997–2000. W okresie socjalistycznej Jugosławii jeden z liderów Ligi

w 1995 r. Liczbę jego ofiar szacuje się na ok. 200 tys.

Spośród sześciu republik wchodzących w skład federacyjnej Jugosławii wszystkie utworzyły odrębne państwa (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Czarnogóra, Serbia, Słowenia).

Komunistów Serbii, później wraz z częścią działaczy utworzył partię o charakterze nacjonalistycznym. Chciał przyłączenia terenów zamieszkałych przez Serbów, wspierał serbską mniejszość w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie. W 2000 r. przegrał wybory prezydenckie. W 2001 r. został aresztowany w Belgradzie przez serbską policję pod zarzutem nadużycia władzy i korupcji, a następnie przekazany przed Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii w Hadze, który oskarżył go o wywołanie konfliktów wojennych w Kosowie, Chorwacji i Bośni. Zmarł w haskim więzieniu.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Socjalistyczna Federacyjna Republika Jugosławii. Wyjaśnij, dlaczego przemiany zachodzące w Europie podczas Jesieni Ludów zakończyły się wojną domową. Zwróć uwagę na narodowości zamieszkujące komunistyczną Jugosławię.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o. na podstawie Stegru, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Republiki sowieckie

W 1991 r. Michaił Gorbaczow stracił już kontrolę nad sytuacją w ZSRS. Na Kaukazie od 1989 r. dochodziło do starć etnicznych, a na zachodzie republiki ogłaszały niepodległość. Jako pierwsza uczyniła to Litwa w marcu 1990 r.

Gorbaczow – od lutego 1991 r. prezydent ZSRS – tracił poparcie nie tylko w społeczeństwie, ale i w partii. Popularność zyskiwał natomiast inny polityk komunistyczny Borys Jelcyn i w czerwcu 1991

r. został prezydentem Rosji. W sierpniu partyjni przeciwnicy Gorbaczowa zorganizowali **pucz** i aresztowali prezydenta. Nie udało im się jednak przejąć kontroli nad państwem i zamach się nie powiódł.

Do września 1991 r. wszystkie republiki sowieckie ogłosiły niepodległość.

W dniu 8 grudnia prezydenci Rosji, Ukrainy i Białorusi (państw, które formalnie utworzyły Związek Sowiecki) podpisali układ likwidujący ZSRS i tworzący luźny związek pod nazwą Wspólnota Niepodległych Państw. Za sukcesora prawnego ZSRS uznano Rosję. Michaił Gorbaczow, który nie posiadał już tak naprawdę realnej władzy, 25 grudnia 1991 r. podał się do dymisji. Formalnie 31 grudnia 1991 r. ZSRS przestał istnieć.

Boris Jelcyn, rosyjski polityk, pierwszy w historii prezydent Rosji.

Źródło: ITAR-TASS, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Ciekawostka

Polska rozpoczęła przemiany wśród państw bloku sowieckiego i jako pierwsza – już we wrześniu 1989 r. – miała niekomunistycznego premiera. Natomiast w innych krajach wcześniej odbyły się całkowicie wolne wybory parlamentarne: w NRD i na Węgrzech w marcu 1990 r., w Rumunii w maju 1990 r., w Czechosłowacji i Bułgarii w czerwcu 1990 r. W Polsce doszło do tego dopiero w październiku 1991 r. Do tego czasu rządził parlament kontraktowy wybrany w czerwcu 1989 r.

Słownik

blok wschodni

ZSRS oraz państwa Europy Środkowo-Wschodniej podporządkowane mu po II wojnie światowej (Bułgaria, Czechosłowacja, Polska, Rumunia, Węgry)

doktryna Breżniewa

ustalona przez ZSRS zasada mówiąca, że może on siłą bronić swoich wpływów w krajach bloku wschodniego

Jesień Ludów (Jesień Narodów)

zapoczątkowany przez Polskę bunt w krajach podległych ZSRS przeciwko rządowi komunistycznym

Pucz Janajewa (pucz moskiewski, pucz sierpniowy)

nieudany zamach stanu przeciw władzy Michaiła Gorbaczowa, przeprowadzony w dniach 19–21 sierpnia 1991 r. w celu powstrzymania rozpadu ZSRS, demokratyzacji życia i tendencji separatystycznych; twórcy zamachu, liderzy KPZR (Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego), wykorzystali powszechne niezadowolenie biurokracji państwowej oraz armii wobec głośności i pieriestrojki, która miała osłabić władzę centralną na rzecz uprawnień republik; pucz się nie udał i nie powstrzymał reform; w wyniku zamachu zlikwidowania KPZR, a demontaż systemu komunistycznego przybrał na sile, wzrosła też rola Borysa Jelcyna, który zdobył realną władzę w republice rosyjskiej

NSZZ „Solidarność”

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”; pierwszy w Polsce i krajach bloku wschodniego niezależny od władz państwowych związek zawodowy i jednocześnie masowy ruch społeczny; jesienią 1981 r. liczył ok. 9,5 mln członków

stan wojenny

stan nadzwyczajny ogłaszany na wybranym obszarze lub całym państwie, polegający na przejęciu administracji i zarządu kraju przez wojsko; 13 grudnia 1981 r. został wprowadzony w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, niezgodnie z Konstytucją PRL i trwał do 22 lipca 1983 r.

Słowa kluczowe

1989, Jesień Ludów, upadek komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej, gulaszowy socjalizm, aksamitna rewolucja, mur berliński, rewolucja trabantów, świat na przełomie tysiącleci

Bibliografia

1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia, red. Piotr Głogowski, Warszawa 2014.

E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.

J. Holzer, *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012.

W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005.

J. Skórzyński, *Okrągły stół. Wynegocjowany koniec PRL*, Kraków 2019.

Mapa interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą, a następnie wykonaj polecenia.

Źródło: Contentplus.pl, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Opisz, w których krajach:

- doszło do protestów społecznych;
- upadek komunizmu miał pokojowy przebieg,;
- władze użyły sił do tłumienia protestów i gdzie miały one najkrwawszy przebieg.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Opisz, które państwa w wyniku Jesieni Ludów się połączyły, a które się rozpadły, a na ich miejscu powstały nowe kraje.

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz, które odpowiedzi są fałszywe, a które prawdziwe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Kryzys ekonomiczny nie był przyczyną upadku ZSRS.	☐	☐
Reformy Gorbaczowa nie dotyczyły gospodarki.	☐	☐
Proces przemian politycznych i społecznych w krajach Europy Środkowo Wschodniej, zwany Jesienią Ludów, rozpoczął się w Polsce.	☐	☐
Przed upadkiem komunizmu prezydentem Czech był Vaclav Havel.	☐	☐
Niezależne od ZSRS pozostały Jugosławia, Albania i Rumunia.	☐	☐

Ćwiczenie 2

Podane wydarzenia ustaw w kolejności chronologicznej.

Początek aksamitnej rewolucji w Czechosłowacji.

Powołanie w Polsce rządu z działaczem opozycji Tadeuszem Mazowieckim jako premierem.

Zakończenie obrad węgierskiego „trójkątnego stołu”.

Dymisja szefa partii komunistycznej w Bułgarii Todora Żiwkowa.

Rozstrzelanie dyktatora Rumunii Nicolae Ceaușescu.

Obalenie muru berlińskiego.

Dymisja szefa partii komunistycznej w NRD Ericha Honeckera.

Początek rewolucji w Rumunii.

Przywódca opozycji w Czechosłowacji Václav Havel prezydentem.

Ćwiczenie 3

Przenieś podane brakujące słowa w odpowiednie miejsca w tekście.

Przełomowy ciąg wydarzeń 1989 r. zaczął się od obrad [] w Polsce, które toczyły się między władzami komunistycznymi a opozycją od lutego do kwietnia 1989 r. Ich wynikiem były [] wybory parlamentarne w czerwcu 1989 r.

Negocjacje na Węgrzech trwające od marca do września 1989 r. również zakończyły się decyzją o wyborach. Odbyły się one w kwietniu 1990 r. i były [].

Od czerwca 1989 r. obywatele [] masowo uciekali do []. W październiku i listopadzie 1989 r. w wielu miastach na terenie NRD doszło do demonstracji. Doprowadziły one do zmian we władzach komunistycznych i [] 9 listopada 1989 r. W tym samym czasie w [] władzę przejęli komuniści gotowi do rozmów z opozycją, a w [] przedstawiciele opozycji zostali dopuszczeni do stanowisk państwowych. Dyktatura w [] upadła w grudniu 1989 r. w wyniku krwawej rewolucji.

Wydarzenia rozpoczęte okrągłym stołem w Polsce, które nabrały przyspieszenia w październiku-grudniu 1989 r. i doprowadziły do upadku rządów komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej zostały nazwane [].

częściowo wolne

RFN

Jesienią Ludów (Jesienią Narodów)

obalenia muru berlińskiego

całkowicie wolne

okrągłego stołu

NRD

Rumunii

Bułgarii

Czechosłowacji

Ćwiczenie 4

Przyporządkuj kraj do postawy komunistów.

Polska

ustępstwa pod wpływem masowych demonstracji

Czechosłowacja

podjęcie rozmów ze zorganizowaną opozycją i zawarcie porozumienia

Rumunia

strzelanie do manifestantów w celu zachowania pełni władzy

NRD

podjęcie rozmów ze zorganizowaną opozycją i zawarcie porozumienia

Bułgaria

odwlekanie reform i rozmów z opozycją

Węgry

ustępstwa pod wpływem masowych demonstracji

Na podstawie cytatu i zdjęcia wykonaj polecenia.

Napis na murze: „Dziękujemy, Gorbi!”

Źródło: Boris Babanov / Борис Бабанов, 1990.10.3 r., Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

“ **1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia** ”

5 października 1989 r. Rozpoczynają się oficjalne trzydniowe obchody 40-lecia NRD z udziałem między innymi Michaiła Gorbaczowa i gen. Wojciecha Jaruzelskiego. W kontrmanifestacji na rzecz wolności i przeprowadzenia reform kilkanaście tysięcy osób przechodzi przez centrum Berlina Wschodniego, skandując: „Gorbi, pomóż nam!”

Źródło: *1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia*, red. P. Głogowski, Warszawa 2014.

Określ stosunek mieszkańców NRD do Michaiła Gorbaczowa.

Wyjaśnij, z czego on wynikał. Na co liczyli mieszkańcy NRD?

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z cytatem i odpowiedz na pytanie.

“ 23 XI 1989 w teatrze Laterna Magika w Pradze

W czasie „aksamitnej rewolucji” w Pradze historyk Timothy Garton Ash powiedział do Václava Havla: „W Polsce to trwało 10 lat, na Węgrzech 10 miesięcy, w NRD 10 tygodni, może w Czechosłowacji zajmie to 10 dni?

Źródło: *23 XI 1989 w teatrze Laterna Magika w Pradze*, [w:] *1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia*, red. P. Głogowski, Warszawa 2014, s. 4.

Czy przewidywanie historyka się sprawdziło?

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i odpowiedz na pytania.

“ 1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia

J.J.K. Nebeský, uczeń klasy II liceum, w dzienniku:

O 16.50 poszedłem na plac i wziąłem udział w demonstracji. [...] Było to coś wspaniałego, najpierw odczytano rezolucję studentów, a potem poszliśmy do kościoła (było nas tam chyba ze 400–500 osób), gdzie proboszcz przeczytał list otwarty kardynała Tomáška. Potem wyszliśmy na zewnątrz i przeczytali nam oświadczenie 300 pracujących w Sigmie Hranice. Na koniec skandowaliśmy hasła: „Hranice, obudźcie się!” i „Wolnych Świąt!”. Było to bardzo piękne, zaczęło się i skończyło czechosłowackim hymnem państwowym. Palono także świece. Moja pierwsza demonstracja – zrobiła na mnie bardzo dobre wrażenie. Przynajmniej mogłem coś uczynić dla zmanifestowania swoich poglądów. Oczywiście było bardzo zimno, ponieważ wczoraj zaczął padać śnieg. Jutro idę znowu.

Hranice, 23 listopada

Źródło: *1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia*, red. P. Głogowski, Warszawa 2014.

Co wywarło duże wrażenie na uczniu uczestniczącym w demonstracji? Jak sądzisz, dlaczego?

Dlaczego następnego dnia uczeń chce ponownie demonstrować?

Ćwiczenie 8

Dlaczego to Lechowi Wałęsie zaproponowano uruchomienie domina na obchodach 25. rocznicy zburzenia muru berlińskiego?

((Były polski lider Lech Wałęsa przewraca w Berlinie symboliczne domino muru berlińskiego – około 1000 części domino zostało pomalowane i ułożone na długości 1,5 km, tworząc linię domino biegnącą obok dawnego miejsca, w którym przebiegał mur berliński między budynkiem Reichstagu, Bramą Brandenburską oraz placem Poczdamskim.

Cytat za: Artykuł *Światowi przywódcy zbierają się, aby zobaczyć, jak mur berliński ponownie się runął, 20 lat później*, Allan Hall for Mailonline, 2009, dailymail.co.uk .

Tvoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia i teraźniejszość, Historia

Temat: Jesień Ludów i upadek komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

LIV. Świat na przełomie tysiącleci. Uczeń:

- 1) charakteryzuje proces rozpadu ZSRS i określa jego następstwa;
- 2) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1991;

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

V. Świat i Polska w latach 1980-1991. Uczeń:

- 11) charakteryzuje przebieg Jesieni Narodów w Europie Środkowej i Wschodniej; wskazuje na prekursorską rolę ruchu społecznego „Solidarność” oraz „rewolucji ducha” zainicjowanej przez św. Jana Pawła II;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- opisuje czynniki, które doprowadziły do upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej.
- przedstawia przebieg wydarzeń w 1989 r. w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.
- wyjaśnia takie pojęcia jak Jesień Ludów, pierestrojka, aksamitna rewolucja, gulaszowy socjalizm, rewolucja trabantów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Faza wstępna:

1. Wyświetlenie przez nauczyciela tematu i celów zajęć, przejście do wspólnego ustalenia kryteriów sukcesu.
2. Prowadzący zadaje uczniom pytanie o umiejscowienie tematu lekcji w czasie. Pyta: W jakim okresie się znajdujemy? Co ważnego działo się wcześniej? Uczniowie powinni przypomnieć m.in. sytuację polityczną i gospodarczą krajów bloku komunistycznego, stan wojenny w Polsce, politykę państw zachodnich, obowiązującą wciąż doktrynę Breżniewa.

Faza realizacyjna:

1. Metoda jigsaw. Uczniowie odliczają do czterech. Łączą się w zespoły według przydzielonych numerów. Każda grupa opracowuje fragment materiału z sekcji „Przeczytaj” oraz odpowiadający mu element z multimedium („Mapa interaktywna”):
 - Grupa 1 i 5 – ZSRS i Polska
 - Grupa 2 i 6 – Węgry i Czechosłowacja
 - Grupa 3 i 7 – NRD i Bułgaria
 - Grupa 4 i 8 – Rumunia, Albania i Jugosławia.

Po zakończeniu pracy uczniowie zmieniają zespoły tak, by w każdym znalazła się przynajmniej jedna osoba z poprzednich grup. Uczniowie dzielą się wiedzą zdobytą wcześniej i uczą się od siebie nawzajem. Chętne/wybrane osoby omawiają przydzielone zagadnienia. Pozostali uczniowie mogą zadawać pytania i weryfikować przedstawione informacje.

2. Nauczyciel czyta polecenie nr 2 dołączone do mapy interaktywnej, polecając, aby uczniowie w parach wskazali państwa, w których upadek komunizmu miał pokojowy przebieg, a w których miał on krwawy charakter. Wybrana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. W podobny sposób uczniowie wykonują polecenie nr 3, wskazując zmiany terytorialne i polityczne, które zaszły w wyniku Jesieni Ludów.
3. Utrwalanie wiedzy i umiejętności. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Uczniowie indywidualnie rozwiązują zadania na czas, od najłatwiejszych do najtrudniejszych (od ćw. 1 do 6). Nauczyciel na platformie śledzi postępy uczestników zajęć. Osoba, która poprawnie rozwiąże zadania jako pierwsza, wygrywa, a nauczyciel może nagrodzić najbardziej zaangażowanych uczniów ocenami za aktywność.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje uczniom pytania: Jakie czynniki waszym zdaniem odegrały najważniejszą rolę w przemianach roku 1989? Jaką rolę odegrała Polska? Na co wskazuje nazwanie tych przemian Jesienią Ludów i czy ta nazwa jest adekwatna do tego, do czego doszło w Europie Środkowo-Wschodniej? Jakie jest znaczenie Jesieni Ludów dla dalszej historii Europy i świata? Uczniowie odpowiadają na pytania, podsumowując wiedzę uzyskaną podczas zajęć.
2. Na zakończenie nauczyciel może dokonać oceny pracy grup uczniowskich.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie, pracując w parach, tworzą krzyżówkę podsumowującą zajęcia. Pary siedzące obok siebie wymieniają się krzyżówkami i je rozwiązują.
2. Na zakończenie nauczyciel dokonuje oceny pracy wylosowanej grupy.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia interaktywne nr 7 i 8. Przygotuj uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

1989 – koniec systemu. Polska, Węgry, NRD, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia, red. Piotr Głogowski, Warszawa 2014.

E. Czapiewski, J. Tyszkiewicz, *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2010.

J. Holzer, *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012.

W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005.

J. Skórzyński, *Okrągły stół. Wynegocjowany koniec PRL*, Kraków 2019.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie na podstawie sekcji „Mapa interaktywna” przygotowują prezentację multimedialną będącą podsumowaniem lekcji.